

²¹ DPR. – Т.1. – №12.

²² Латински извори за българската история. – София, 1981. – Т.4. – С.93.

²³ Шаскольский И. П. Борьба Руси против крестовно-агрессии... – С.206-209.

²⁴ Liv. Est und Kurlandisches Urkundenbuch. – Reval, 1853. – Т.1. – С.440-441.

²⁵ Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України. – С.514-515.

²⁶ Пашуто В. Т. Образование Литовского государства. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – С.26-32.

²⁷ Цит. за: Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України. – С.517.

²⁸ Там само. – С.518.

Summary

*Vadym Orexovskiy
(Chernivtsi)*

The relations between western and eastern christianity in the context of Rus-Ukraine history (XIII – XIV centuries)

The article is about the relations of western and eastern christian worlds in the context of Ukraine history (XIII – XIV centuries).

Keywords: Rus, Ukraine, christianity, church relations, church union, Roman popes, prince Daniel Halician.

УДК 94(477.85/87):631/635 “XIX-XX”

**Володимир Клапчук
(Івано-Франківськ)**

ЗАНЯТТЯ МЕШКАНЦІВ ГУЦУЛЬЩИНИ ЗЕМЛЕРОБСТВОМ В КІНЦІ XIX – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XX СТ.

Гуцульщина більшою частиною лежить в горах, а тому впродовж своєї історії мала великі проблеми із забезпеченням землею сільськогосподарського призначення, зокрема, орною. Ґрунти були малопродуктивними (бурі та сірі лісові), що не давали добрих врожаїв. Вирощувались лише ті культури, які давали посередні врожаї (картопля, жито). Але і вони не давали можливості селянам забезпечити себе повноцінною нормою сільськогосподарської продукції. У статті наводиться характеристика земельного фонду, розподіл площ вирощуваних сільськогосподарських культур та забезпеченість продукцією селян.

Ключові слова: сільське господарство, урожайність, земельний фонд, жито, картопля, кукурудза, пшениця, ячмінь.

Гуцульщина більшою частиною лежить в горах, а тому мала великі проблеми з забезпеченням землею сільськогосподарського призначення, в першу чергу – орною. Впродовж сотень років гуцули, вирубуючи лісові ділянки, перетворювали їх у пристосовані ділянки для вирощування продуктів

харчування. Земля (ґрунт) були малопродуктивні, майже повсюди переважали бурі та сірі лісові ґрунти, що не давали добрих врожаїв. Населення було змушене вирощувати тільки ті культури, які давали хоч якийсь прибуток. Насамперед, це була картопля, а із зернових найкраще родило жито. Але і вони не давали можливості гуцулам забезпечити себе повноцінною нормою сільськогосподарської продукції. Втім, й землі, якими володіли місцеві жителі, не були у найкращих для сільського господарства місцях. Найродючіші землі були викуплені, не раз за безцінь лихварями, промисловцями та управлінцями.

Питання ведення сільського господарства мешканцями Гуцульщини досить поверхово розглядалось вченими, зокрема зверталась увага на технології примітивного на той час виробництва¹, за винятком полонинського господарства, технологію використання та етнографічні особливості якого описані М.Мандибурою².

Актуальність дослідження полягає у висвітленні особливостей земельного фонду Гуцульщини, розподілу площ вирощуваних сільськогосподарських культур та забезпеченості продукцією селян, що є важливим для характеристики важкого матеріального стану місцевого селянства.

Для підготовки статті використано численні статистичні матеріали з офіційних польських джерел, фондів Цетрального державного історичного архіву у Львові, Івано-Франківського обласного державного архіву, особистого архіву Клапчуків тощо.

Переписи населення і маєтків дозволяють простежувати зміни в часі у забезпеченні селян землею, зокрема орною. Перші детальні матеріали отримані з переписів населення 1787 та 1900 років³ (табл. 1). Для деталізації картини забезпечення селян земельними ресурсами наведемо приклад по долині верхнього Пруту, де були як гірські, так і передгірні села⁴.

З таблиці 1 видно, що за 1787-1900 роки кількість всієї землі в селян Делятинщини збільшилась майже в 2 рази, але, враховуючи великий приріст населення, в розпорядженні кожної родини в 1900 р. залишилось лише 25% тієї землі, яка була в неї у 1787 р. Проте зросла площа орних земель, зокрема рілля з'явилась у гірських селах, де її раніше не було. На одну родину все ж площа ріллі зменшилась і в 1900 році складала: в гірській частині – 0,4 га, на межі з горами – 0,58-0,87 га, на рівнині – 1,64 га. Така площа, очевидно, не могла забезпечити потреби населення у зернових культурах та городині, тому у горах селяни займались в основному тваринництвом⁵.

У більшості сіл на 1 родину припадало по 0,2-0,3 коня, лише у Красній та в Заріччі цей показник сягав 0,5-0,6, великої рогатої худоби – 0,9-1,9, лише в Ямній, Лоевій та Микуличині – 2,0-2,8 голів. У Красній та Майданах вирощуванням овець не займались, а в сусідніх з ними підгірних селах

Таблиця 1

Забезпеченість селян долини верхнього Пруту земельними ресурсами в 1787 та 1900 рр.

№ п/п	Населені пункти	1787 рік			1900 рік		
		S, га	на 1 родину		S, га	на 1 родину	
			всього	ріллі		всього	ріллі
1.	Білі Ослави	1865	15,39	1,60	3058	5,2	0,58
2.	Горішній Майдан	432	12,35	4,30	1381	6,6	3,20
3.	Делятин з Лугом	2569	10,57	0,02	3712	3,1	0,28
4.	Добротів	537	10,09	1,71	1127	4,1	0,76
5.	Дора	1282	22,46	0,57	2520	5,2	0,45
6.	Заріччя	1939	15,78	0,16	2474	3,9	0,56
7.	Красна	1265	12,25	3,13	1935	4,4	1,63
8.	Ланчин	1298	9,28	0,74	2454	3,5	0,65
9.	Лоева	972	24,93	?	1576	8,5	0,71
10.	Микуличин	6443	33,00	?	11669	11,1	0,21
11.	Саджавка	1648	17,95	1,42	2463	4,6	0,87
12.	Середній Майдан	?	?	?	3630	4,7	1,42
13.	Чорний Потік	630	12,02	2,33	1378	4,9	0,62
14.	Чорні Ослави	1379	25,93	?	1121	4,0	0,59
15.	Яблуниця	1182	22,88	?	4476	13,8	0,38
16.	Ямна	1144	33,06	?	1361	7,3	0,30
Разом		24585	16,76	0,80	46322	5,6	0,70

їх припадало по 0,2-0,4 голови на 1 родину (у Микуличині, Яблуниці, Ямній та Чорному Потоці – 3-4). Свиней найбільше вирощували у Саджавці та Красній, де були відходи сільськогосподарської продукції. Цікавим є той факт, що кількість худоби в XIX ст. зменшилась. Так, у Микуличині, Татарові і Ворохті в 1880 р. було 3594 голів ВРХ та 4784 овець, а в 1890 р. – відповідно, 2986 та 3312.

Поступове збідніння було викликане ростом населення і підвищенням податків. Якщо в 1886 р.

сума податків по селах складала від 1000 до 5000 золотих, то через 10 років ця цифра зросла в 1,5 раза.

Життя населення у гірських селах було важким. Вихід воно знаходило в тому, що в теплу пору року обслуговувало відпочиваючих, ловило рибу, сплавляло деревину, збирало ягоди та міняло їх на Покутті на зерно та прядиво. Незначна кількість населення була зайнята у промисловості (солеварні, скляні гути, тартаки) та на транспорті.

Таблиця 2

Розподіл земельних ресурсів в 1934 році

№ п/п	Населені пункти	Загальна площа, га	В т.ч. в руках селян, %		
			всього	на 1 родину	
				всього	рілля
1.	Білі Ослави	4457	55,1	3,2	1,03
2.	Вишнівці	877	98,8	7,1	–
3.	Ворохта	17442	11,4	4,5	0,23
4.	Горішній Майдан	3026	38,9	3,2	2,36
5.	Делятин	5141	55,7	2,7	0,80
6.	Добротів	1132	88,1	2,5	1,01
7.	Дора	3773	38,0	2,8	0,26
8.	Заріччя	3460	88,5	3,5	1,73
9.	Красна	2270	83,6	3,1	1,67
10.	Ланчин	3355	71,5	2,3	0,81
11.	Лоева	1851	85,6	6,5	1,20
12.	Луг	4007	20,8	3,1	0,28
13.	Микуличин	17123	34,4	5,5	0,28
14.	Саджавка	2663	90,0	3,1	1,26
15.	Середній Майдан	3007	21,8	1,2	1,05
16.	Татарів	8721	30,7	9,5	0,13
17.	Чорні Ослави	1789	61,8	2,9	1,18
18.	Чорний Потік	1556	88,1	3,2	0,73
19.	Яблуниця	10568	37,6	7,7	0,66
20.	Ямна	3746	48,9	4,5	0,11
21.	Яремче	3363	32,2	2,4	0,12

В кінці XIX ст. близько 75% населення займалось сільським господарством, 0,4% працювало на транспорті, 8% – у промисловості, а 3% – у торгівлі. Торгові підприємства були зосереджені у повітових та промислових центрах, в руках лихварів, які за безцінь виманювали в селян найкращі придорожні землі, пускаючи десятки родин “з торбами”.

В 1934 р. у руках польської держави та польських дідичів і шляхти концентрувалося 58,6% земельної площі (табл. 2). На 1 родину в середньому припадало 3,8 га всієї землі і лише 0,86 га ріллі⁶.

Наведені дані показують, що протягом 1900-1934

р. загальна площа селянських земель з різних причин зменшилась на понад 3,5 тис. гектарів. Відповідно, площа землі на одну родину зменшилась з 5,6 до 3,8 гектарів, тобто на 33%. Внаслідок інтенсивного розорювання обезліснених ділянок дещо збільшилась площа ріллі. Розподіл площ під посіви сільськогосподарських культур наведені у таблицях 10 та 11⁷.

В 1819 році в Галичині на одне господарство в середньому припадало 14, у 1859 р. – 9, а в 1883 р. – лише 5 моргів землі⁸.

Дані про розподіл земельного фонду на Гуцульщині в 1886 та 1900 рр. наведені в табл. 3-4⁹.

Таблиця 3

Розподіл земельного фонду Гуцульщини в 1886 р.

Повіти	Площа земель											
	Всього		Рілля		Луки		Городи		Пасовища		Ліси	
	Га	%	Га	%	Га	%	Га	%	Га	%	Га	%
Коломийськ	117647	100	52623	44,7	23112	19,6	1223	1,0	11006	9,4	24993	21,2
Косівський	191813	100	9484	4,9	38657	20,2	1254	0,6	46321	24,1	91806	47,9
Надвірнян.	196220	100	16516	8,4	34392	17,5	1053	0,5	28144	14,3	110863	56,3

Таблиця 4

Розподіл земельного фонду Гуцульщини в 1900 р.

Повіти	Площа земель											
	Всього		Рілля		Луки		Городи		Пасовища		Ліси	
	Га	%	Га	%	Га	%	Га	%	Га	%	Га	%
Коломийськ	79971	100	46759	58,47	9776	12,22	738	0,92	5385	6,73	13550	16,94
Косівський	191973	100	9450	4,92	38627	20,12	1250	0,65	46231	24,08	91835	47,84
Надвірнян.	191674	100	14232	7,42	33142	17,29	1018	0,53	27624	14,41	110350	57,57

За цими даними, у підгірському Коломийському пов. переважали рілля та городи, а у гірських Косівському та Надвірнянському – луки, пасовища та ліси. Тільки у Коломийському повіті за 14 років зменшились площі лук, пасовищ та (в біль-

шій мірі) лісів. У решті повітів земельні площі мало чим відрізнялись.

Середнє селянське гуцульське господарство мало біля 6 моргів (1 морг = 0,56 га) землі (табл.5), з яких збирало незначний урожай¹⁰.

Таблиця 5

Результати господарювання 1 родини у 1886 р.

С/г культура	Площа ріллі, морги	Урожай, ц.	Вартість, зол. рн.
Жито	1,0	4,0	20
Пшениця	0,5	1,5	10
Овес	1,0	4,0	20
Ячмінь	0,6	2,5	10
Картопля	1,3	88,0	50
Городина	0,5	?	13

Отож, дохід родини складав 123 золоті, витрати на купівлю насіння – 27, податки – 24 золотих, а залишалось лише 52 золоті на прожиття.

За даними 1931 р.¹¹ розподіл земель та структура посівних площ на Гуцульщині мали такий вигляд (табл.6-7):

Таблиця 6

Земельний фонд Гуцульщини в 1931 р. (га)

Повіти	Вся площа	Орна, городи, сади	%	Сіножаті і пасовища	%	Ліси та інші угіддя	%
Коломийськ	130730	64439	49,1	28977	22,3	37314	28,5
Косівський	182982	13943	7,5	96168	32,5	72871	40,0
Надвірнян.	248165	38904	15,6	61273	24,8	147988	59,6

Таблиця 7

Структура посівних площ Гуцульщини в 1931 р. (га)

Повіти	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Картопля	Цукровий буряк	Гречка	Просо	Кукурудза	Конюшина	Льон і коноплі
Коломийськ.	9805	10779	3252	7694	10213	301	57	22	9393	5683	620
Косівський	905	1430	578	841	3582	–	6	–	3751	871	223
Надвірнян.	1758	6675	551	4296	7387	–	29	60	1514	2485	359

Цікавим є факт, що у сільськогосподарському відношенні найбільш розвинутим був Коломийський пов., дуже низька зацікавленість була у мешканців Косівського повіту, а Надвірнянський займав середнє положення. Втім, дивує і такий момент, що косівчани, які займались предусім тваринництвом, дуже мало вирощували кормових культур, використовуючи для відгодівлі худоби переважно природ-

ні багаторічні трави. В той же час у цьому ж повіті вирощувалось у 2 рази більше кукурудзи, ніж у Надвірнянському, що було викликано, на наш погляд, ширшим вживанням її для власного харчування. Більші тут були і посіви ячменю, оскільки він теж використовувався для харчування у вигляді круп.

Урожайність основних сільськогосподарських культур¹² становила (табл. 8):

Таблиця 8

Урожайність основних сільськогосподарських культур в 1931 та 1937 рр. (ц/га)

Повіти	Роки	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Картопля	Цукровий буряк
Коломийський	1931	12,1	8,8	13,1	12,9	129	211
	1937	10,9	11,9	11,7	8,5	117	185
Косівський	1931	11,0	9,4	5,2	7,5	29	–
	1937	9,8	9,7	5,0	7,3	72	–
Надвірнянський	1931	8,8	10,6	7,6	9,8	99	–
	1937	5,3	10,2	7,9	7,6	103	–

В 1934 р. землею володіли у переважній більшості селяни¹³, хоча ці землі були дуже низької якості (табл.9).

Хоча більшість земель в 1934 р. і належали селянам, площа на одне господарство була дуже не-

значною, а ріллі взагалі не вистачало для вирощування важливих на прожиття культур.

В руках селян в 1934 році під сільськогосподарськими культурами було¹⁴ (табл. 10):

Таблиця 9

Власність на землю на Гуцульщині в 1934 р.

Повіти	Власники землі				Селянська земля			
	Держава та дідичі		Селяни		Загальна площа		В т.ч. рілля	
	Га	%	Га	%	Га	Га/ 1 госп	Га	Га/ 1 госп
Коломийський	31912	23,9	101998	76,1	101998	2,5	59,255	1,4
Надвірнянський	111651	45,2	135684	54,8	135684	4,9	34017	1,2

Таблиця 10

Розподіл селянських площ сільськогосподарських культур в 1934 р.

Повіти	Загальна кількість господарств площею до 50 га	Кількість землі під культурами					
		Зернові		Технічні		Картопля	
		Га	%	Га	%	Га	%
Коломийський	40151	36120	60,9	667	1,1	11460	19,3
Косівський	22278	6943	55,2	219	1,7	3824	30,4
Надвірнянський	27601	16862	49,6	638	1,8	10571	31,0

У гірських селах селяни більше уваги приділяли вирощуванню картоплі та зернових, серед яких переважало жито, яке давало доволі значні урожаї. Коломийський повіт вирізнявся вирощуванням зернових культур.

Під зерновими на Гуцульщині була значна площа земель¹⁵ у підгірних селах та незначна – у горах (табл. 11).

Урожай сільськогосподарським культур, на перший погляд, був немалий, проте на 1 жителя Гуцульщини він був доволі мізерним¹⁶ (табл. 12). Так, за винятком картоплі, якої на 1 жителя припадало приблизно 250 кг (у Косівському – лише 93 кг), зернових не вистачало для харчування. Зе-

рнових у Коломийському пов. збирали 109 кг, або лише 300 г на день, а у гірських Косівському та Надвірнянському на 1 жителя припадало, відповідно, лише 57 та 160 грам на день! Хіба можна було прожити, харчуючись такою мізерною кількістю мучних виробів, виготовлених з зернових. Правда, рятувала гуцулів картопля, якої вирощувалось з розрахунку на 1 жителя в день: у Коломийському та Надвірнянському пов-х – по 690 грам, у Косівському – лише 254. Якщо врахувати, що мешканцям Гуцульщини для вирощування худоби була необхідна хоч якась кількість с/г продукції, то залишається дивуватися, чим же харчувались ці люди.

Таблиця 11

Розподіл зернових культур в 1934 р.

Повіти	Всього		Пшениця		Жито		Ячмінь		Овес		Кукурудза	
	Га	%	Га	%	Га	%	Га	%	Га	%	Га	%
Коломийський	36120	100	8889	24,6	7670	21,2	3446	9,5	6665	18,4	8740	23,6
Косівський	6943	100	839	12,0	986	14,2	594	8,5	723	10,4	3701	53,3
Надвірнянський	16862	100	1646	9,7	4826	28,6	1900	11,2	6561	39,4	1337	7,9

Таблиця 12

Валовий збір зернових культур та картоплі в 1934 р.

Повіти	Урожай (за винятком насіння), ц.					Забезпечення 1 особи, ц.				
	Зернові				Картопля	Зернові				Картопля
	Всього	Пшениця	Жито	Ячмінь		Всього	Пшениця	Жито	Ячмінь	
Коломийськ.	185130	69640	98360	17130	429310	1,09	0,41	0,58	0,1	2,52
Косівський	19550	6550	11240	1760	87640	0,21	0,07	0,12	0,02	0,93
Надвірнян.	82920	13200	65640	4080	354160	0,58	0,09	0,46	0,03	2,51

Урожайність с/г культур була незначною. Так, в 1934 році урожайність жита складала 9,7-10,5, пшениці – 8,9-9,1, а ячменю – 4,9-8,4 цнт/га. І лише урожайність картоплі виносила 42-59 ц/га.

У Надвірнянському повіті в 1937 р.¹⁷ нараховувалось 20924 господарства, з яких 72,6% (15176) мали у своєму розпорядженні до 2 га земель сільськогосподарського призначення, 15,9 % (3327) – 2-5 га, 2,9 % (615) – 5-10 га, 0,4 % (74) – 15-50 га і лише 0,07 % (14) мали у своєму розпорядженні понад 50 га земель. У Коломийському пов. в цьому ж році було 26512 господарств. З них 17368, або 65,5 % мали до 2 га землі, 5816, або 21,9 % – від 2 до 5 га, а у Косівському нараховувалось 14866 господарств, з яких 8049 (54,1%) мали до 2 га землі, 2652 (17,8 %) – 2-5 га.

В цілому можна сказати, що населення Гуцульщини користувалось незначними земельними ресурсами сільськогосподарського призначення низької якості. Урожайність сільськогосподарських культур не давала можливості селянам забезпечити себе продуктами землеробства а тому вони більше уваги звертали на тваринництво. На початку XX ст. мешканці Гуцульщини намагались підробляти на підприємствах та у сфері обслуговування, щоб на зароблені кошти придбати продукти харчування.

¹ Витанович І. Господарський стан Гуцульщини та можливості розвитку/Історія Гуцульщини. – Том IV. – Львів: Логос, 1999. – С.189-190; Гуцуляк Г., Микула О. Земельні відносини на Гуцульщині/Історія Гуцульщини. – Том IV. – Львів: Логос, 1999. – С. 211-242; Лаврук М. Гуцули Українських Карпат. – Львів, 2005. – С.79; Мандибур М.Д., Павлюк С.П. Землеробство/Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. – К.:Наук.думка, 1987. – С. 108-119; Шухевич В. Гуцульщина.– Льві, 1901. – Т. 2. – С.36-168.

² Мандибур М.Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX – 30-х років XX ст. – К., 1978. – 189 с.

³ Skorowidz gminny Galicyi opracowany na podstawie wyników spisu ludności z dnia 31 Grudnia 1900. – Wieden, 1907. – S. 290-297, 412-417; Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДІАЛ). – Ф.19. – Оп.6. – Арк.58-68, 80-81, 175, 257.

⁴ Клапчук В.М., Клапчук М.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження. – Делятин:Фоліант, 2007. – 584 с.

⁵ Клапчук М.М. Границя між землеробським та скотарським типом господарства на Делятинщині в XVIII-XIX ст. (Спроба ілюстрації статистичними та сфрагістичними даними)/Матер. респ. н. конф. „Культура та побут населення Українських Карпат”. – Ужгород, 1972. – С. 18-19; Skorowidz gminny Galicyi opracowany na podstawie wyników spisu ludności z dnia 31 Grudnia 1900. – Wieden, 1907. – S. 290-297, 412-417.

⁶ Sprawozdanie wojewody stanislawowskiego za rok 1934/1935. – S.111-116; Івано-Франківський обласний державний архів (далі – ДАІФО). – Ф.2. – Оп.9. – Спр.785. – Арк.78-82; ДАІФО. – Ф.2. – Оп.9. – Спр.786. – Арк.3, 41, 50-54, 70, 100.

⁷ Там само.

⁸ Народ. – 1890. – № 4. – С.34.

⁹ Podręcznik statystyki Galicyi 1886. – Lwów, 1887. – S.126-133; Skorowidz gminny Galicyi opracowany na podstawie wyników spisu ludności z dnia 31 Grudnia 1900. – Wieden, 1907. – S.44-703.

¹⁰ Правда. – 27.03.1896. – С.158.

¹¹ Копчак С.І., Мойсеєнко В.І., Романюк М.Д. Етнічна структура та міграції населення Українського Прикарпаття (Статистико-демографічне дослідження). – Львів:Світ, 1996. – С.153.

¹² Statystyka Polski. – Serja B. – Zeszyt 1. – Statystyka rolnicza. 1930-1931. – Warszawa, 1932. – S. 45-46; Statystyka Polski. – Serja C. – Zeszyt 92. – Statystyka rolnicza. 1937. – Warszawa, 1938. – S. 46-51.

¹³ ДАІФО. – Ф.2. – Оп.9. – Спр.784. – Арк.5, 33, 41, 44, 65, 92.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Sprawozdanie wojewody stanislawowskiego za rok 1934/1935. – S. 111-116.

¹⁷ ДАІФО. – Ф.2. – Оп.7. – Спр.1316. – Арк.12.

Summary

*Volodymyr Klapchuk
(Ivano-Frankivs'k)*

Land affairs of population in Guzulshyna at the end of XIX – the first third of XX centuries

Guzulshyna is mostly situated in mountains, that's why during its history it had a problem of providing population with agricultural designation, first of all with arable land. Soils were less productive (grey forest soil), there wasn't good harvest on them. There were culture crops grown, which gave satisfactory harvest (potatoe, rye)/By the way even those crops didn't give some opportunity to provide the peasants with all necessary agricultural products. The article gives the characteristics of land fund, distribution of agricultural areas and providing peasants with products.

УДК: 94(477),15/16”

*Павло Михайлина
(Чернівці)*

МІСТА ТА МІСТЕЧКА УКРАЇНИ – ЦЕНТРИ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

У статті йде мова про стан внутрішньої торгівлі у містах і містечках України у другій половині XVI – першій половині XVII ст.

Ключові слова: міста, містечка, Україна, торгівля, купці, торгівці, ярмарки, торги, товар, ринок, товарно-грошові відносини.

Після горезвісної Люблінської унії 1569 р. українські землі (крім Буковини, Закарпаття та до 1618 р. – Чернігово-Сіверщини) перейшли під владу польської адміністрації Речі Посполитої.

Польща середини XVI ст. була феодально-кріпосницькою державою. Великі зміни в соціально-економічних відносинах і політичному ладі, зокрема зародження і розвиток у надрах феодалізму елементів капіталістичного способу виробництва, виникнення і зміцнення централізованих держав з сильною монархічною владою, що відбувалися в цей час у Західній і Східній Європі, мало позначились на розвиткові шляхетської Польщі. Тут залишилися сильними феодальні виробничі відносини, посилювався процес політичної децентралізації. Провідне місце в економічному й політичному житті Речі Посполитої належало великим землевласникам. Ці можновладці прибрали до своїх рук десятки і сотні сіл, міст і містечок, а також державний апарат на місцях. Вони не рахувалися з центральною королівською владою, не визнавали ніякого права, все підпорядковували своїм інтересам. Сучасники тих подій мали усі підстави називати їх „королев'янами” або „короликами”¹¹. Ф.Енгельс, характеризуючи суспільно-політичне становище Речі Посполитої цього періоду, писав: „Оперта на кріпосництві дворянська демократія, в тому вигляді, як вона існувала в Польщі..., є однією з найпримітивніших суспільних форм...”¹². Всі ці негативні явища ще в більш потворній формі проявились на поневолених українських землях.

Суспільно-політичний лад, соціально-економічний та національно-релігійний гніт королівської Польщі, згубно відбиваючись на становищі українських земель, були великим гальмом на шляху економічного й політичного розвитку українських міст і містечок.

Однак, незважаючи на все це, під впливом загальних соціально-економічних і суспільно-політичних закономірностей міста та містечка України досліджуваного періоду ставали важливими економічними, політичними і культурними центрами України.

Концентрація в містах і містечках ремісничого виробництва та промислів, зростання їх товарності сприяли перетворенню міст і містечок у центри торгівлі. Розвиток міст і містечок, далі посилення процесу відокремлення ремесла від сільського господарства сприяли збільшенню неземлеробського міського населення, викликали потребу ринків збуту для виробів ремесла і промислів та збільшували попит на продукцію сільського господарства. Необхідність ринків збуту на продукти міського ремесла і промислів, попит на сировину і продукти харчування для міського населення, потреби села у ремісничих výroбах та необхідності у збуті сільськогосподарської продукції сприяли дальшому зростанню товарно-грошових відносин, обміну між містом і селом. Ф.Енгельс, зокрема, за-